

IMPLICAREA ISTORICULUI ALEXANDRU LAPEDATU ÎN EVENIMENTELE POLITICO-MILITARE DIN ANII 1916-1918

Implicat profund, prin spiritul voluntar care îl caracteriza, în numeroase domenii ale societății românești de la începutul secolului XX, Alexandru Lapedatu obținea în anul 1911 cetățenia română, acordată de autoritățile Regatului României transilvăneanului exilat la sud de Carpați, datorită prestigiului deosebit de care se bucura în societate, și meritelor sale științifice pe deplin recunoscute de mediile academice românești¹. Momentul declanșării Primului Război Mondial îl găsea pe istoric, în mod firesc, angrenat în desfășurarea evenimentelor politico-militare care au influențat istoria statului român. După refuzul ordinului de mobilizare primit din partea Austro-Ungariei, Alexandru Lapedatu s-a înrolat voluntar în armata română, fiind inclus, cu gradul de maior, în serviciului de Supraveghere a Știrilor, datorită experienței sale câștigate în timpul activității la secția manuscise a Academiei Române, de a cerceta și interpreta diverse documente, și cunoștințelor sale lingvistice, istoricul cunoscând bine limba maghiară².

În cadrul acestui adevărat serviciu de presă al armatei române, Alexandru Lapedatu a avut acces la numeroase informații, provenite din medii diverse, inclusiv din mass-media europeană, monitorizând, în acest fel, evoluțiile din viața politică internațională, atât din cadrul statelor membre ale Antantei, cât și cele ale Puterilor Centrale. În baza acestora, a realizat numeroase studii, apreciate în cercurile politice și militare contemporane lui, dedicate în special proceselor istorice prin care trecea Europa Centrală, unele dintre acestea fiind publicate, sub forma unor articole de presă, în ziarul condus de Nicolae Iorga, *Neamul Românesc: Necesitatea unei propagande politice în străinătate, Propaganda politică națională a cehilor, Agitațiile războinice și pacifiste ale ungarilor, Ultimile atitudini politice ale ungarilor, Pangermanismul austriac, Lupta dintre slavi și germani în Austria și războiul naționalităților*³. Opțiunea sa de a servi, în cadrul armatei române, intereselor naționale românești, inclusiv pe cele ale ardelenilor, a fost aspru sancționată de autoritățile austro-ungare, care se dovedeau, odată în plus, incapabile să înțeleagă realitățile Transilvaniei, reacționând printr-o măsură abuzivă și exagerată, chiar și pentru circumstanțele desfășurării unui conflict militar. Ca represalii la activitatea deosebit de importantă a acestuia în cadrul armatei române și, probabil, pentru a-l intimida, în data

¹ MNITCN, nr. inv. C 8205.

² *Ibidem*, nr. inv. C 8853.

³ Lapedatu Al. 1998, p. 104.

de 3 noiembrie 1916, mama sa, Maria Amalia, a fost arestată și înțemnițată la Brașov, unde a fost supusă unor interogatorii dure, fiind acuzată de trădare în timp de război. Transferată, în data de 3 ianuarie 1917 la Cluj, a fost judecată pentru crima de a fi ajutat armata română în timpul ofensivei acesteia în sud-estul Transilvaniei, fiind condamnată la doi ani temniță, de unde a fost eliberată, datorită stării deosebit de grave a sănătății sale, la 18 mai 1918⁴.

În paralel, fratele istoricului, Ion Lapedatu, asista la tensionarea continuă a raporturilor dintre autoritățile Austro-Ungariei și populația românească din Transilvania, care era considerată ca fiind un potențial inamic al stabilității imperiului dualist, împotriva acesteia fiind adoptate măsuri cu caracter restrictiv, care s-au intensificat după intrarea României în război, alături de statele Antantei: „Din februarie 1917 până la sfârșitul războiului din octombrie 1918, viața noastră a fost foarte moderată și destul de grea. În Sibiu jubilau sașii și germanii. Noi, românii eram abia tolerați. Când ieșeam pe stradă, lumea se uita cu ochi răi la noi, ca și când noi am fi făcut război Ungariei [...] Se poate vedea ce atmosferă grea și încărcată aveam la Sibiu”⁵. Reacția românilor ardeleni împotriva abuzurilor întreprinse de funcționarii imperiali, cum au fost și evenimentele prin care trecuse Maria Amalia Lapedatu, a fost sprijinită de-a lungul întregii desfășurări a conflictului militar de autoritățile statului român, istoricul având, din poziția pe care o ocupa în cadrul *Serviciului de Supraveghere a Știrilor* un rol deosebit de important în coordonarea propagandei naționale românești.

Serviciul desfășurat de istoric în armata română a fost întrerupt în data de 28 iulie 1917, autoritățile desemnându-l lui ca responsabil, împreună cu V. G. Morțun și Dr. C. Angelescu, pentru delicata operațiune a evacuării în Rusia a arhivelor și bunurilor de patrimoniu național, alături de tezaurul Băncii Naționale a României, datorită pericolului iminent, reprezentat de posibila ofensivă în Moldova a armatelor germane conduse de feldmareșalul August von Mackensen. Lapedatu pleca la începutul lunii august 1917 la Moscova, însoțind cele trei vagoane cu lăzi conținând valori de patrimoniu național și documente de maximă importanță aflate în Arhivele Statului, transportul fiind inclus în trenul special, numit „al Băncilor”, special constituit cu această ocazie⁶.

Aflat într-o misiune deosebit de importantă, Alexandru Lapedatu a fost un observator atent al vieții politice a aliatului estic al României, Imperiul Țarist, analizând, cu capacitatea de sinteză a istoricului experimentat, în cadrul însemnărilor sale zilnice transformările capitale prin care trecea statul rus cuprins de mișcările revoluționare ale anului 1917. Aceste însemnări zilnice, purtând titlul *Jurnalul de la Moscova*, demonstrează interesul constant al istoricului pentru

⁴ MNITCN, nr. inv. C 8845.

⁵ Lapedatu I. 1998, p. 202.

⁶ Lapedatu Al. 1998, p. 105.

evocarea atât a evenimentelor istorice ale trecutului, cât și a celor trăite în mod direct de el, jurnalul dezvăluind aspecte diverse ale societății ruse, aflată într-un moment de criză. Momentul îmbarcării în trenul special îi rezerva istoricului câteva surprize neplăcute, rezultate din unele greșeli făcute de autoritățile românești și de interesele personale ale unor oameni influenți, Lapedatu dezvăluind și aspecte negative ale atmosferei existente în Iași, în momentele de cumpănă ale anului 1917: „Abia am fost îngăduiți să depunem bagajele în tren, într-un vagon de cl. III, căci vagoanele de cl. I și II au fost rezervate – cu pază de jandarmi – pentru rude și prieteni ai celor puternici, persoane, metrese chiar, ce n-aveau nimic comun cu instituțiile ce-și transportau averile și tezaurile în Rusia”⁷.

Lapedatu observa, imediat după sosirea la Moscova, tensiunile ce caracterizau societatea moscovită, datorate, în principal, decăderii autorității instituțiilor statului, și stării anarhice care cuprinsese armata rusă, declanșarea unei noi mișcări revoluționare fiind, astfel, iminentă: „Soldații care descărcău s-au pus în grevă, atât la rampă, cât și la Casa de Depuneri, amenințând că nu vor mai descărca nimic, dacă nu li se mărește plata cu încă câteva ruble de fiecare. Ofițerii n-au putut și nici n-au încercat să intervină. Se uitau și ei, ca și noi, la soldații lor, care se tolăniseră pe jos și ne priveau sfidător cu țigările în gură”⁸.

Declanșarea mișcării bolșevice fusese anticipată de istoricul aflat în mijlocul evenimentelor care vor influența istoria secolului XX, căci populația Moscovei se confrunța, în zilele de 27 și 28 octombrie 1917, cu tulburările produse de bolșevicii proveniți în principal din cadrul armatei imperiale: „*Vineri, 27 Octombrie* – Știrile de la Petrograd contradictorii. Unele că Guvernul Provizoriu a fost arestat și închis la Petropavlovsk. Altele că răscoala a fost înăbușită de cazaci. Un lucru e sigur, că leniniștii au pus mâna pe Banca Națională, pe Telegraf, pe Poștă, pe câteva gări și au dizolvat Consiliul Republicii”⁹. Lapedatu asista, în acest mod, la declanșarea unor transformări radicale pentru societatea rusă; intuiția sa, dobândită și prin studierea trecutului, i-a permis să analizeze evoluțiile politice ulterioare pe care le implica reușita mișcării bolșevice asupra desfășurării Primului Război Mondial și în special asupra statului român, aflat în vecinătatea noului imperiu comunist. Istoricul realiza, astfel, în memoriile sale, o sinteză valoroasă asupra debutului regimului bolșevic, informațiile folosite provenind din surse variate, atât mass-media, bolșevică și social democrată, cât și din evenimentele trăite de acesta: „Ce bucurie în unele cercuri politice din București, ce îngrijorare în altele din Iași și ce durere profundă pentru toți bieții români buni și cinstiți”¹⁰.

Anarhia totală la care asista istoricul constituia, de fapt, preambulul

⁷ *Ibidem*, p. 107.

⁸ *Ibidem*, p. 110.

⁹ *Ibidem*, p. 134.

¹⁰ *Ibidem*, p. 139.

abuzurilor de mai târziu făcute de comuniști în întreaga Europă de Est, autoritatea legii și a drepturilor fundamentale ale omului fiind încălcate de teroarea bolșevică, Lapedatu fiind martorul unor scene tulburătoare, pe care nu le mai trăise până atunci: „*Marți, 12 Decembrie* – [...] Chiar trecătorii de pe stradă sunt opriți, amenințați cu armele și dezbrăcați și jefuiți de tot ce au mai bun și mai de preț pe dânșii. Aceasta în mijlocul orașului. Lumea care se întâmplă să fie de față la astfel de acte banditești, în loc să sară în ajutorul victimelor, fuge disperată în toate părțile”¹¹. Însemnările lui Lapedatu confirmă, de fapt, poziția istoriografiei consacrate a Revoluției din Octombrie, care subliniază lipsa totală de reacție a societății ruse în raport cu acapararea puterii de bolșevici, indiferența absolută de care a dat dovadă cetățeanul rus datorându-se lipsurilor provocate de absolutismul țarist, război și mișcările revoluționar-anarhice, care debusolaseră întregul sistem statal, alături de dezinteresul total față de orice acțiune legată de procesul de guvernare¹². În acest fel, o insurecție locală, organizată și condusă de o facțiune politică minoră ca număr de membri, logistică sau popularitate, a bolșevicilor, s-a dezvoltat exponențial, devenind o opțiune serioasă pentru exercitarea puterii, opțiune care, datorită atomizării societății ruse s-a transformat într-o realitate tragică, a următoarele opt decenii. Mitificată de ideologia oficială a statului sovietic și transformată într-o veritabilă revoluție, lovitură de stat bolșevică surprinde astăzi prin dimensiunile sale, inițial reduse, care într-un stat funcțional nu ar fi avut rezultate de durată¹³.

Acceptarea și pasivitatea în fața iminenței apariției unui sistem politic de tip totalitar, atât de stânga cât și de dreapta, au reprezentat capcane în care a căzut un segment determinant al societății europene de-a lungul secolului XX, blazarea și timorarea opiniei publice reprezentând elementele decisive în instaurarea oricărei dictaturi. Sentimentele au fost retrăite de istoric 30 de ani mai târziu, în perioada anilor 1944-1950, atunci când, supus unui șir neîntrerupt de abuzuri comise de comuniștii români, Alexandru Lapedatu, rămas izolat, era resemnat, acceptând faptul că, în acel moment, poporul român reprezenta un factor minor în raport cu confruntarea dintre cele două superputeri, Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică¹⁴.

Regenerarea mișcărilor de eliberare națională din cadrul monarhiei țariste, vor fi cauza părăsirii Moscovei de istoric, la data de 19 decembrie 1917, acestea creând oportunitatea istorică a revigorării acțiunii naționale românești. În acest sens, între 22 decembrie 1917 și 6 februarie 1918, Alexandru Lapedatu s-a aflat la Kiev și Odessa, unde, cu energia și capacitatea organizatorică ce-l defineau, a organizat, în colaborare numeroși oameni politici români refugiați la răsărit de

¹³ Lapedatu Al. 1998, p. 148.

¹⁴ Pipes 1998, p. 143.

¹⁵ Elleinstein 1992, p. 102.

¹⁴ Opriș 1997, p. 156.

Prut, *Comitetul național al Românilor refugiați din Austro-Ungaria*, calitățile sale impunându-l în conducerea comitetului. Istoricul a fost ales și datorită sprijinului politic de care se bucura în cadrul structurilor de decizie din capitala României¹⁵. Experiența acumulată de Lapedatu prin activitatea sa pusă în slujba studierii istoriei naționale, completată cu informațiile acumulate după anul 1916, i-au oferit o imagine sintetică asupra evoluțiilor politico-militare din centrul și estul continentului european. El a observat condițiile favorabile declanșării unor mișcări naționale, produse pe fondul dezintegrării imperiilor multinaționale. Toate acestea au reprezentat argumente importante în participarea sa la redactarea programului de acțiune al comitetului, documentul subliniind necesitatea desfășurării unor acțiuni de propagandă în marile state aliate, în special în Franța, Italia și S.U.A., pentru atragerea mediilor politice și a opiniei publice europene în sprijinirea dezideratelor naționale românești¹⁶.

Convins de justetea finalității proiectului politic național, al constituirii României întregite, Alexandru Lapedatu a fost, de-a lungul dificilului an 1918, unul dintre personajele politice de anvergură, aducându-și contribuția sa deosebit de importantă la realizarea acestuia, atât prin organizarea românilor refugiați din Austro-Ungaria cât și prin redactarea unor rapoarte politico-istorice, înaintate oficialităților românești și aliate, destinate cunoașterii juste a realităților din teritoriile aflate sub dominație străină. În acest sens, în scrisoarea adresată marelui patriot ceh Tomáš Garrigue Masaryk, în data de 5 februarie 1918, Alexandru Lapedatu, prezenta intențiile conducerii Comitetului Național, chemând la colaborarea dintre reprezentanții națiunilor aflate în cadrul monarhiei dualiste. Masaryk a fost totodată asigurat de sprijinul acordat de statul român pentru coordonarea acțiunilor naționale europene: „Noi, cei patru membrii ai Comitetului român care ne aflăm la Iași, ne permitem să vă propunem vouă, Ceho-Slovacilor, cât și aliaților noștri Yugo-Slavi și Polonezi, să ne transferăm sediul nostru comun de la Kiev la Chișinău, unde, în urma intrării românilor există o ordine completă”¹⁷.

Ieșirea Rusiei din război și victoriile de moment ale armatelor germane în Franța au produs schimbări pe scena politică românească. Noile cabinete, conduse de generalul Averescu, respectiv de conservatorul Alexandru Marghiloman au renunțat la rezistența militară, România fiind nevoită să încheie înjusta pace de la Buftea-București. În aceste circumstanțe politice, Lapedatu, principalul element de contact dintre statul român și refugiații din Rusia, era informat, în data de 15 februarie 1918, de însuși prim-ministrul român, generalul Averescu, asupra intențiilor autorităților române, în raport cu desfășurarea evenimentelor externe: „Generalul ne-a primit în poziție de drepti, în uniformă.

¹⁵ Lapedatu Al. 1998, p. 149-152.

¹⁶ Șerban 2003, p. 116.

¹⁷ Lapedatu 1930, p. 53.

Fusese informat asupra subiectului întrevederii noastre. Pe un ton calm, care nu îi era caracteristic, ne-a pus, deschis, la curent cu situația. Ne-am făcut datoria, spunea el, luptând alături de Aliații noștri. Am făcut eforturi și sacrificii maxime. Circumstanțe neprevăzute, imposibil de anticipat și mult mai puternice decât noi, ne-au copleșit. Nu mai putem începe sau realiza nimic în avantajul nostru. Pentru moment trebuia salvat ce se mai putea salva din interesele patriei”¹⁸.

În ciuda acestor vremelnice insuccese, Alexandru Lapedatu, înzestrat cu tăria de caracter specifică generației sale, a continuat să spere și după încheierea Păcii de la Buftea-București în evoluția favorabilă a evenimentelor de pe scena politico-militară europeană. El și-a continuat eforturile, în pofida cenzurii și a spionajului practicat de autoritățile de ocupație germană, la care era supus, datorită opțiunilor și acțiunilor sale politice desfășurate până în acel moment. La 21 iunie 1918, Lapedatu îi înmâna fostului premier Ion I. C. Brătianu, aflat în refugiul la Iași, un memoriu referitor la revendicările românești care trebuiau prezentate în cadrul unei viitoare conferințe de pace care s-ar fi desfășurat la finele războiului. Ineditul memoriului consta în faptul că textul anticipa o victorie a armatelor române, deși era realizat în momentul mării ofensive germane în Franța, atunci când majoritatea experților militari vedeau Europa postbelică dominată de o Germanie învingătoare la sfârșitul războiului. În acest sens, documentul înaintat personal lui Ion C. Brătianu, în iunie 1918, atunci când victoria proiectului național românesc părea aproape imposibilă, surprinde astăzi prin încrederea autorului în finalitatea sa: „[...] În această situație, cred, că modul cel mai bun prin care emigrația ar putea să servească pentru cauza națiunii noastre la viitoarea Conferință de Pace-estimez că primul lucru ar fi, absolut necesar și urgent, redactarea și publicarea unui memoriu politic asupra chestiunii naționale. [...] Cu redactarea acestui memoriu, care va trebui să fie publicat în franceză, engleză și germană, și care nu va depăși 120-150 de pagini, se va ocupa, voluntar, subsemnatul, pentru Românii din Ungaria, și domnul I. Nistor, pentru Românii din Bucovina”¹⁹.

Succesele politico-militare românești de la sfârșitul anului 1918 au fost și victoriile personale ale istoricului ardelean, care își vedea teritoriul Transilvaniei natale unit cu România, sacrificiile făcute de generația sa fiind, ca de puține ori în istoria românilor, încununate de izbândă. În ziua de 1 Decembrie 1918, deși se afla la București, Lapedatu era martorul unor momente comparabile cu cele de la Alba Iulia, rememorate mult mai târziu, atunci când majoritatea protagoniștilor acestora trecuseră în neființă, sau se aflau, pe nedrept, în închisorile comuniste: „Am fost și eu cu ai mei în mijlocul imensei mulțimi, aclamând cu delir pe suveranul întregitor de neam care venea în fruntea gloriosului cortegiu, călare,

¹⁸ *Ibidem*, p. 56.

¹⁹ *Ibidem*, p. 61.

având la dreapta pe regina Maria iar la stânga sa, pe generalul Berthelot. Însuflețirea și entuziasmul populației nu mai avea margini. O zi mare și neuitată tuturor celor ce au avut, atunci, fericirea să trăiască la București, din care, vai, mai toți făuritorii victoriei, zac azi uitați, sub glia verde ori chiar în adâncul temnițelor”²⁰.

Activitatea sa științifică alături de cea politică, puse în slujba națiunii române, l-au evidențiat, fiind desemnat de Ion I. C. Brătianu, susținut și de Nicolae Iorga, ca expert istoric în cadrul delegației românești la Conferința de Pace de la Paris, Lapedatu îndeplinindu-și cu succes dificila sarcină²¹. Istoricul a fost cel care a redactat și argumentat, cu rigurozitatea științifică specifică scrisului pozitivist, datele statistico-istorice privitoare la situația etnică a Transilvaniei, expuse în raportul „*La Roumanie devant la Congres de la Paix. La Transilvanie et ses teritoires roumains de Hongrie. Resignements statistiques et ethniques avec une carte ethnographique*”²².

După realizarea actului politic al unirii tuturor românilor într-un stat național și recunoașterea internațională a acestuia, Alexandru Lapedatu a fost una dintre personalitățile implicate în mod decisiv în procesul de unificare instituțională a Regatului României cu provinciile istorice. Membru, în diferite mandate, al parlamentului sau al guvernului, în întreaga perioadă a democrației interbelice românești, reprezentând Partidul Național Liberal, istoricul a participat în mod direct la construcția edificiului noului stat, prima etapă a acestui proces istoric fiind legată de întemeierea la Cluj a primei universități românești din Transilvania. Momentul, având o mare încărcătură istorică, a fost subliniat de opinia publică românească, presa românească acordând spații largi întemeierii universității clujene: „La recomandările profesorilor, comisiunea universitară a căutat să strângă în Cluj cele mai bune din elementele tinere, oameni pregătiți și muncitori harnici, aparținând toți aceleași generații oțelite în războiu, savanți devotați științei și idealști în suflet cu credința nestrămutată în misiunea importantă culturală ce o are poporul românesc în sud-estul european”²³. Printre acești reprezentanți ai elitelor universitare românești s-a aflat și istoricul Alexandru Lapedatu, chemat de comisarul general al noii instituții, Sextil Pușcariu, să facă parte din ilustrul corp profesoral, alături de alte nume de referință ale lumii academice românești, numirea sa în funcția de profesor titular în cadrul catedrei de Istorie Veche fiind realizată prin actul oficial emis la 23 august 1919 de Consiliul Dirigent, confirmat de decretul regal din 28 ianuarie 1920 în care, noua universitate clujeană beneficia de activitatea celor 60 de profesori titulari,

²⁰ Lapedatu Al. 1998, p. 163.

²¹ Iorga 1981, p. 204.

²² Crăciun 1936, p. XXVI.

²³ Agârbiceanu 1919, p. 1.

desemnați, cu această ocazie²⁴.

România interbelică a reprezentat pentru istoric perioada maximei sale afirmări academice, științifice și politice, devenind unul din exponenții marcanți ai „vârstei de argint” a istoriografiei românești²⁵. Profesor al Universității Daciei Superioare, Alexandru Lapedatu a întemeiat, alături de Ioan Lupaș și Silviu Dragomir, școala istorică clujeană, școală ce a reprezentat un sistem de referință în mediul istoriografic românesc din 1918 până în prezent²⁶.

DAN MIRCEA MAZĂLU

**INVOLVEMENT OF HISTORIAN ALEXANDRU LAPEDATU IN
THE POLITICAL MILITARY ACTIONS FROM 1916-1918**

ABSTRACT

Biography of a great historian is, invariably, the biography of a great man. Being born outside the political borders of Romanian state, but within the historical ones occupied by Romanian nation, Alexandru Lapedatu was animated, throughout his whole life, by the feeling of affiliation to a territory which he considered to be connected organically with the political project that started in 1859. Convinced about the role and Transylvania's importance within a modern and democratic Romania, the historian imposed a duty of honour that is sustaining, both by political actions, and through his historical speech, the national action of Romanians from Transylvania, he always identifying with their cause. Trained as a political man following the activity carried out in the *Cultural League* and the contact with personalities who activated here, the historian, aware of the necessity of promoting much more consistent actions and at the same time coordinated with those from across the Carpathians, supported publicly, after 1900, the political activism of Romanians from Transylvania, as the only way of realizing and applying a political national programme.

Thus, involvement of Alexandru Lapedatu in the Romanian political life had a positive role, the historian influencing, by personal experience gained following the research of national history, numerous decisions taken by the authorities of time. Without sketching an idilic portrait of the historian and political man Alexandru Lapedatu, we must underline his importance within the general evolution of Romanian society, accepting also the existence of some options which, over time proved to be less beneficial. Such a moment was that of the evacuation of the Romanian hoard from Russia, in 1917, in front of imminent offensive of German armies, event in which the historian also took part, as associate of national archives, which were estranged with this occasion.

²⁴ Opreș 1997, p. 32.

²⁵ Kellog 1996, p. 66.

²⁶ Boia 1997, p. 56.

Abrevieri bibliografice

- Agârbiceanu 1919 - Ion Agârbiceanu, „Universitatea Românească a Daciei Superioare”, în *Patria*, marți, 7 octombrie 1919.
- Boia 1997 - Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997.
- Crăciun 1936 - Ioachim Crăciun, „Alexandru I. Lapedatu. Note bio-bibliografice”, în *Fraților Alexandru I. Lapedatu și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936.
- Elleinstein 1992 - Jean Elleinstein, *D'une Russie a l'autre. Vie et mort de l'URSS*, Paris, 1992.
- Iorga 1918 - Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu, București, 1981.
- Kellog 1996 - Frederick Kellog, *O istorie a istoriografiei române*, traducere de Laura Cuțitaru, Iași, 1996.
- Lapedatu 1930 - Alexandru Lapedatu, *Monsieur de Saint-Aulaire et les Roumains réfugiés d'Autriche-Hongrie pendant la Grande Guerre*, Bucarest, 1930.
- Lapedatu Al. 1998 - Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii comentarii de Ioan Opriș, Cluj-Napoca, 1998.
- Lapedatu I. 1998 - Ion I. Lapedatu, *Memorii și amintiri*, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opriș, Iași, 1998.
- MNITCN - Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei Cluj-Napoca, fond *Alexandru Lapedatu*.
- Opriș 1997 - Ioan Opriș, *Alexandru Lapedatu și contemporanii săi*, Cluj-Napoca, 1997.
- Pipes 1998 - Richard Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției ruse*, traducere de Cătălin Părcălabu, București, 1998.
- Șerban 2003 - Ioan I. Șerban, *Voluntarii transilvăneni și bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului*, Alba Iulia, 2003.

Cuvinte-cheie: activism politic, istoric, mișcare bolșevică, Primul Război Mondial, serviciu de presă, voluntar.

Key words: political activism, historian, Bolshevik movement, First World War, press center, volunteer.